

IMPORTANCE OF THE IMPROVEMENT OF FREE TRADE IN DEVELOPING COUNTRIES

Husnija-Beljo Tahirović
Montenegro, seidt@t-com.me

Abstract: The subject of this research is a scientific contribution to the promotion of free trade in underdeveloped countries and developing countries, both in theoretical and practical terms. Bearing in mind that the world trade is a young scientific area that has evolved from skill through the methodology of dealing with people in organizations to forms as professions and scientific discipline. Experience shows that developing countries that have understood this and started using scientific achievements in the field of international trade business and free trade, have in practice achieved far faster development than other underdeveloped countries. The promotion of free trade in developing countries is more decades in the circles of interest for numerous economic theorists and practitioners, bearing in mind the fact that free trade is the first-rate factors of the economic development of each country.

This paper presents a contribution to the analysis of the competitiveness of free trade in developing countries and persistent analysis compared to developed countries. The paper points to the importance of membership in the World Trade Organization, which entails access to the market, benefits, relief and exemption from customs duties.

The starting assumption is that the competitiveness of the economy of countries that are underdeveloped or in development is at a very low level. Therefore, an increase in competition between undeveloped countries would be conditional on an increase in exports and thus developed a more favorable environment for attracting foreign direct investments. This is why the basic message of this scientific research paper is that, with cooperation with international monetary, financial and trade institutions, allow developing countries to open their markets and seize the benefits of engaging in international trade flows. Therefore, on the work of the paper a special emphasis is placed on cooperation with the World Trade Organization, the WTO.

The theoretical and empirical foundation of this scientific and research work stems from the realization that investments in the development of free trade are an increasingly significant factor of growth and development of each economy. The experience shows that countries that save on these activities are the ones who are working too little for their present and not for their future. The lack of investment in the promotion of free trade is reduced in the final instance to poverty in the quality of economic development. And the quality of planting and future economic growth is based on programmed production, redistribution and allocation of quality scientific programs with calculated effects on labour productivity, savings and prosperity. Investing in improvement and cooperation with international trade institutions of the current and future leaders of undeveloped countries provides answers to evolving challenges.

Improving foreign trade is one of the most cost-effective investments of an underdeveloped state. Knowledge and expertise in the field of foreign trade are the fundamental determiners of the development of the most solemn, the superiority and the quality of human life in these countries. The entire future of one country is based on science, education and knowledge that liberate the social, economic and cultural difference.

Keywords: Developing countries, free trade and world trade.

ZNAČAJ UNAPRJEĐENJA SLOBODNE TRGOVINE U ZEMLJAMA U RAZVOJU

Husnija-Beljo Tahirović
Montenegro, seidt@t-com.me

Rezime: Predmet ovog istraživanja jeste naučni doprinos unaprjeđenju slobodne trgovine u nerazvijenim zemljama i zemljama u razvoju, kako u teorijskom tako i u praktičnom smislu. Imajući u vidu da je svjetska trgovina mlada naučna oblast koja se razvijala od vještine, preko metodike postupanja sa ljudima u organizacijama, do oblika kao profesije i naučne discipline. Iskustvo pokazuje da su zemlje u razvoju koje su ovo shvatile i otpočele sa primjenom naučnih dostignuća iz oblasti međunarodnog trgovinskog poslovanja i slobodne trgovine, u praksi postigle daleko brži razvoj od ostalih nerazvijenih zemalja. Unaprjeđenje slobodne trgovine u zemljama u razvoju bit će više decenija u krugovima interesovanja brojnih ekonomskih teoretičara i praktičara, imajući u vidu činjenicu da je slobodna trgovina prvorazredni faktor privrednog razvoja svake zemlje.

U ovom radu je predstavljen doprinos analizi konkurentnosti slobodne trgovine zemalja u razvoju i uporedna analiza u odnosu na razvijene zemlje. U radu se ukazuje na značaj članstva u Svetskoj trgovinskoj organizaciji, koja za sobom povlači pristup tržištu, pogodnosti, olakšice i oslobađanje od carina.

Polazna pretpostavka je da je konkurentnost privreda zemalja koje su nerazvijene ili su u razvoju na veoma niskom nivou. Stoga bi povećanje konkurentnosti nerazvijenih zemalja uslovalo i povećanje izvoza a samim tim i razvilo povoljniji ambijent za privlačenje stranih direktnih investicija. Zato je osnovna poruka ovog naučno istraživačkog rada da se, uz saradnju sa međunarodnim monetarnim, finansijskim i trgovinskim institucijama omogući zemljama u razvoju da otvore svoja tržišta i iskoriste prednosti uključivanja u međunarodne trgovinske tokove. Stoga je, o ovom radu poseban akcenat stavljen na saradnju sa svjetskom trgovinskom organizacijom, WTO.

Teorijska i empirijska zasnovanost ovog naučno-istraživačkog rada proizilazi iz spoznaje da su investicije u razvoj slobodne trgovine sve značajniji faktor rasta i razvoja svake privrede. Iskustva pokazuju da države koje štede na ovim djelatnostima predstavljaju države koje premalo rade za svoju današnjicu i nimalo za svoju budućnost. Manjak ulaganja u unaprjeđenje slobodne trgovine se u krajnjoj instanci svodi na siromašenje u kvalitetu privrednog razvoja. A kvalitet sadašnjeg i budućeg privrednog rasta upravo počiva na programiranoj proizvodnji, redistribuciji i alokaciji kvalitetnih naučnih programa sa sračunatim efektima na produktivnost rada, štednju i blagostanje. Investiranje u unaprjeđenje i saradnju sa međunarodnim trgovinskim institucijama sadašnjim i budućim liderima nerazvijenih zemalja pruža odgovore na izazove u razvoju.

Unaprjeđenje spoljne trgovine je jedno od najisplativijih ulaganja jedne nerazvijene države. Znanje i stručnost iz oblasti spoljnotrgovinskog poslovanja predstavljaju fundamentalnu odrednicu razvoja svejisti, vrijednosti i kvaliteta ljudskog života u tim zemljama. Čitava budućnost jedne države zasnovana je na nauci, obrazovanju i znanju, a to oslobađa društveni, ekonomski i kulturni razvoj.

Ključne riječi: Zemlje u razvoju, slobodna trgovina i svetska trgovina.

1. UVOD

Trgovina je kroz istoriju opčinjavala ljude, a trgovci imali veliki utjecaj i status u društvu. Slobodna trgovina je mijenjala živote ljudi uopšte, a tu promjenu nisu izbegli ni ljudi koji žive i u zemljama u razvoju. Današnji razvoj svjetske privrede je nemoguće zamisliti bez upliva slobodne trgovine. Sveobuhvatno sagledano, slobodna trgovina predstavlja neophodan uslov za realizaciju ciljeva privrednog rasta i razvoja svakog društva.

Danas je, u uslovima globalizacije, vjemoma otežano bilo koju nacionalnu ekonomiju održavati izolovanom u odnosu na savremena svjetska kretanja. Globalizacija svjetske privrede veoma utiče na stavljanje i organizaciju ekonomske politike savremenih država. Globalizacija za sobom povlači internacionalizaciju trgovine, finansijskih tokova i investicija. Stoga možemo zaključiti da globalizacija ima i ogroman utjecaj na konkurentske pozicije zemalja u razvoju.

Te zemlje moraju težiti izvoznjoj orijentaciji kako bi obezbijedile kako dinamičan i stabilan rast deviznih sredstava, tako i potrebne uvozne inpute, posebno savremene tehnologije neophodne za dinamiziranje proizvodnje.

Kako bi ovo postigle, države u razvoju moraju kreirati ekonomsku politiku baziranu na adekvatnim mjerama, instrumentima i aktivnostima usmjerenim na unaprjeđenje konkurentskog ambijenta konkretne nacionalne ekonomije. Uz sve to, stabilni makroekonomski parametri predstavljaju potreban uslov za liberalizaciju trgovine i stvaraju povoljnu klimu za efikasnije funkcionisanje kako privrede u cjelini, tako i ukupnog privrednog razvoja.

Jedna od osnovnih karakteristika današnje svjetske privrede su njena liberizacija i globalizacija, koje sveukupno i usmjeravaju kretanja u svjetskoj privredi. Tako, elektronska trgovina danas predstavlja najdinamičniju kategoriju svjetske trgovine. Očigledno je da globalizacija naročito utiče na konkurentnsku sposobnost zemalja u razvoju.

Primjetno je da je u ovaj vijek globalizacija uplivala upravo na talasima slobodnog tržišta, čiji je institucionalni oblik odredila upravo Svjetska trgovinska organizacija u koordinaciji sa drugim međunarodnim monetarnim, finansijskim i trgovinskim institucijama.

Značaj slobodne trgovine i njenog razvoja unaprjeđuje i Fridmanov stav u kome se podvlači činjenica da je tržišni sistem osnova za istinski slobodan poredak, jer je ekonomska sloboda bitan preduslov za političku slobodu.²⁰ Valja naglasiti i činjenicu da slobodno tržište nikako nije idealan model ekonomskog funkcionisanja.

Sa istorijskog aspekta, razvijene zemlje su uskraćivale podršku liberalizaciji trgovine za robe koje su izvozile. Istovremeno su nastavile da štite one djelatnosti koje bi bile ugrožene konkurencijom iz zemalja u razvoju. „Dok se američka industrija razvijala, ta zemlja nije imala vremena za *laissez-faire*. Onog trenutka kada je američka industrija postala jaka, počela je ostatku svijeta da propovijeda *laissez-faire*.”

"Tradicionalna" američka podrška svjetskoj slobodnoj trgovini je skorašnji fenomen koji je počeo tek nakon Drugog svjetskog rata. Prethodnih 150 godina ona je bila sklona protekcionizmu. Takvo ponašanje nije nikakav izuzetak nego realna potreba. Sve velike industrije koje su imale uspjeha tokom prethodna dva vijeka - Amerika nakon revolucije, Nemačka pod Bizmarkom, Japan nakon Drugog svjetskog rata - kršile su pravila *laissez-faire*. I pored

²⁰ Held, D.,: *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd, 1997, str. 282.

svih velikih razlika tih zemalja, osnov njihove strategije je bio isti”.²¹ Iz ovoga se može naslutiti da za male i nerazvijene države ideja slobodnog tržišta u praksi predstavlja veliki izazov u kome se susreću sa mnogo rizika i neizjvesnosti.

Interesantna je i analiza Međunarodne organizacije za borbu protiv siromaštva, poznata pod nazivom „Kruta pravila i dvostruki standardi”²² koja se bavi uporednom analizom razvijenih zapadnih zemalja u odnosu na svjetsku trgovinu i elaborira da SAD i Evropska unija najmanje uvažavaju donešene propise u svjetskoj trgovini. U Izvještaju se apostrofira da: „Vlade bogatih zemalja uporno ističu svoju privrženost smanjenju siromaštva u svijetu. Te iste vlade, međutim, zahvaljujući sopstvenim trgovinskim politikama, čine nešto što se jedino može okarakterisati kao pljačka siromašnih u svijetu. Bogate zemlje su najveći zagovornici liberalizma u zemljama u razvoju. Istovremeno, one podižu visoke trgovinske barijere protiv proizvoda koje zemlje u razvoju izvoze”²³.

Upadljivo je da Evropska unija zauzima prvo mjesto, a da su odmah iza nje SAD, Kanada i Japan. Primjetna je činjenica da su ove zemlje primijenile veoma oštre trgovinske mjere koje se odnose na poljoprivredu i tekstilnu industriju, čime ugrožavaju vitalnost privreda nerazvijenih zemalja. U Izvještaju se, takođe, apostrofira da kontrolom međunarodnih institucija (SB i MMF), razvijene zemlje primoravaju zemlje u razvoju da liberalizuju svoja tržišta za njihovu robu. Pri tome, ekonomski bogate države se predstavljaju kao protagonisti slobodne trgovine, a ustvari, samo tako štite sopstvenu industriju.

Indikativno je da manje razvijene zemlje pri dobijanju kredita od međunarodnih finansijskih institucija (MMF-a i SB) moraju smanjivati carinske stope i ukidati finansijsku pomoć svojim proizvođačima. Pored toga, u Izveštaju stoji da nerazvijene zemlje mnogo lakše i brže otvaraju svoja tržišta od razvijenih zemalja. Prosečne uvozne carinske stope su prepolovljene u nekim afričkim, azijskim i latinoameričkim zemljama. Pokazalo se da brza liberalizacija tržišta nanosi velike gubitke nerazvijenim zemljama, zato što su one naglo otvorile svoje granice bez prethodnog postepenog prilagođavanja.

Stoga, ovaj rad ima za cilj da prezentuje ekonomske uzroke i ukaže na doprinos međunarodnih trgovinskih institucija na razvoj slobodne trgovine, kao i da prezentuje mjere koje su države preduzele u cilju unaprjeđenja slobodne trgovine koja je od nacionalnog značaja.

2. ZNAČAJ SVJETSKE TRGOVINE

Svjetska trgovina (*World Trade*) ili međunarodna razmjena (*International Commodities Exchange*) podrazumijeva ne samo izvoz, već predstavlja i sveukupnu aktivnost odnosa robne razmjene između država i njenih privrednih aktera na svjetskom tržištu.

Pri tome, pod razmjenom roba ne podrazumijeva se samo izvoz (*Export*) i uvoz (*Import*) dobara (*Goods*), nego i promet usluga (*Services*), transfer tehnologija (*Transfer of Technology*), kretanje kapitala i novca (*Circulation of Capital and Money*) i kretanje radne snage (*Migration of Manpower*).

Neposredne i posredne koristi (Benefits) od svjetske (međunarodne) trgovine su brojne. Svjetka trgovina između ostalog²⁴:

- Pospješuje ekonomski rast u svim zemljama sa otvorenom ekonomijom, bilo da su razvijene ili zemlje u razvoju, doprinoseći time prevazilaženju ekonomske krize;
- podstiče konkurenciju i održava konkurentnost na domaćem tržištu, suzbijajući monopolske i oligopolske pojave;
- smanjuje zavisnost od domaćeg tržišta;
- stabilizuje sezonske tržišne fluktuacije;
- olakšava razmjenu inovativnih i visokotehnoloških proizvoda;
- omogućava otvaranje novih radnih mjesta, veće plate zaposlenim i viši životni standard u zemlji (samo u EU više od 36 miliona radnih mjesta zavisi, direktno ili indirektno, od njene trgovine sa ostatkom svijeta);
- omogućava zemljama-uvoznicama da za svoje građane nabave najbolje svjetske proizvode i usluge;
- nudi potrošačima veću raznovrsnost dobara, po nižim cijenama;
- podstiče racionalniju podjelu rada u svjetskim razmjerama i korišćenje međunarodnih standarda za industrijske proizvode, što smanjuje troškove poslovanja i unaprjeđuje proizvodnju i trgovinu;

²¹ Fallows, J.,: *How the World Works*, The Atlantic Monthly, 2003, str. 61.

²² The Guardian, 17. april 2002., str.9.

²³ The Guardian, 17. april 2002., str.10.

²⁴ Milanović, B.,: *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007, str. 115.

- ohrabruje primjenu međunarodnih pravila o intelektualnoj svojini, koja štite znanje i dozvoljavaju međunarodni transfer tehnologije;
- širi nove ideje, inovacije i tehnologije;
- svima na svijetu, bez razlike, čini život lakšim;
- zbližava ljude, razvija ekonomske veze između naroda i doprinosi političkoj stabilnosti u svijetu; i dr.

Tako na značaj i ulogu međunarodne (svjetske) trgovine u savremenom svijetu gledaju Svjetska trgovinska organizacija, Evropska unija i mnoge druge globalne ekonomske integracije, odnosno trgovinski blokovi.

Svjetska trgovina se ostvaruje obavljanjem:

- poslova spoljne trgovine (Foreign Trade); i
- poslova dugoročne ekonomske saradnje (Long-term Economic Co-operation).

3. ZNAČAJ, FUNKCIJE I CILJEVI POSTOJANJA SVJETSKJE TRGOVINSKE ORGANIZACIJE (STO)

Postojanje svjetske trgovinske organizacije (STO) je od velikog i posebnog značaja za sveukupnu međunarodnu trgovinu. Države članice STO se odriču nacionalnog suvereniteta u vođenju spoljnotrgovinske politike kako bi obezbijedile trgovinske povlastice koje proističu iz članstva u ovoj međunarodnoj organizaciji. Međutim, efekti međunarodne liberalizacije najčešće nijesu ravnomjerno raspoređeni među državama i različitim slojevima stanovništva, zbog čega ova međunarodna organizacija trpi veoma oštre kritike međunarodne javnosti.

U najširem smislu, primarna funkcija STO jeste da „obezbjedi zajednički institucionalni okvir za obavljanje trgovinskih odnosa između članica o pitanjima u vezi sa sporazumima i pridruženim pravnim instrumentima, sadržanim u aneksima uz ovaj Sporazum”.²⁵

Funkcije STO moguće je podijeliti u šest široko definisanih funkcija, utvrđenih u članu III Sporazuma o osnivanju STO. Prva funkcija STO jeste da omogući primjenu, administriranje, djelovanje i unaprjeđenje ciljeva ovog Sporazuma i multilateralnih trgovinskih sporazuma, i da obezbijedi okvir za primjenu, administriranje i djelovanje plurilateralnih trgovinskih sporazuma. Druga funkcija STO je da predstavlja forum za pregovore između zemalja članica po svim pitanjima vezanim za Aneks uz ovaj Sporazum, kao i forum za nastavak pregovora između članica o njihovim multilateralnim trgovinskim odnosima. Treća funkcija STO je da vrši administriranje Dogovora o pravilima i procedurama za rešavanje sporova, sadržanog u Aneksu 2 uz ovaj Sporazum. Četvrta funkcija STO je administriranje Mehanizma ispitivanja trgovinskih politika, koji je sadržan u Aneksu 3 uz ovaj Sporazum. Peta funkcija je da u cilju postizanja veće usklađenosti u kreiranju globalne trgovinske politike STO po potrebi sarađuje sa Međunarodnim monetarnim fondom i Međunarodnom bankom za obnovu i razvoj i njihovim agencijama. U dodatku se navodi i šesta funkcija STO, odnosno tehnička pomoć nerazvijenim i zemljama u razvoju u cilju podrške njihovoj integraciji u svjetski trgovinski sistem.

Ključne ciljeve STO moguće je sažeti u četiri kategorije a to su: rast životnog standarda, ostvarivanje pune zaposlenosti, rast prihoda i efektivne tražnje, širenje proizvodnje robama i uslugama. Prema preambuli Sporazuma o osnivanju STO, navode se dva osnovna instrumenta za ostvarivanje navedenih ciljeva: eliminisanje carinskih i drugih barijera za trgovinu i eliminisanje diskriminatornog tretmana u međunarodnim trgovinskim odnosima.

4. KONKURENTNOST PRIVREDA NERAZVIJENIH ZEMALJA U USLOVIMA SLOBODNE TRGOVINE

U uslovima savremene globalizacije kao procesa, označene kao nosiocem privrednog rasta, nije moguće jednu nacionalnu privredu držati izolovanu od svjetskih kretanja. Očigledno je da samo postepena liberalizacija spoljnoekonomskih odnosa, uz jasan zaštitni sistem, vodi ka uspješnijem pozicioniranju na svjetskom tržištu. Sam proces globalizacije svjetske privrede neizostavan je u stvaranju ekonomske politike savremene države, a posebno u zemljama u razvoju i onima koje su u procesu tranzicije.

S obzirom da se internacionalizuju trgovina, investicije i finansijski tokovi, globalizacija naročito utiče na konkurentsku poziciju zemalja u razvoju. Te zemlje, kao i veći broj privrednih subjekata, moraju težiti izvoznoj orijentaciji, kako bi se obezbijedio dinamičan rast deviznog priliva, ali i potrebnih uvoznih inputa, posebno tehnologije i drugih faktora neophodnih za dinamiziranje proizvodnje. Naravno, da bi se postigao ovakav razvoj, on mora biti praćen adekvatnim mjerama ekonomske politike. To podrazumijeva unapređenje konkurentskog ambijenta konkretne nacionalne privrede, kao i stabilne makroekonomske uslove privređivanja i liberalizaciju trgovine. Na taj način se stvara povoljna klima za efikasno funkcionisanje privrede i ukupan privredni razvoj.

²⁵ Cvetković P.,: Uvod u pravo Svjetske trgovinske organizacije, Punta, Niš,2010, str. 7.

4.1. Značaj slobodne trgovine u konkurentskom okruženju

Slobodnu trgovinu na međunarodnom nivou karakterišu određena načela koja se odnose na:

- slobodnu trgovinu dobrima i uslugama;
- slobodnu cirkulaciju kapitala;
- slobodu investiranja.

Glavni promotori ovih načela su međunarodne finansijske institucije, prije svega Međunarodni monetarni fond (MMF), koji je tokom proteklih nekoliko decenija enormno ojačao, pretvorivši se istovremeno od progresivne institucije kakav je bio u momentu osnivanja u instituciju koje se „treba čuvati”. Možemo izvući pouku da MMF sprovodi ekonomsku politiku širom svijeta.

Savremena društva upravo karakteriše sve veći stepen integracije između nacionalnih država, koji se ispoljava u porastu slobodne trgovine među njima, u povećanom kretanju kapitala i ljudi, odnosno radne snage, i naravno, informacija.

Slobodna trgovina, kao jedan od primarnih ciljeva Svjetske trgovinske organizacije (STO), omogućava državama da ostvare efikasniju upotrebu svojih resursa i proizvodnih kapaciteta. Značaj slobodne trgovine je mnogo očigledniji ako se ima u vidu Fridmanov stav da je tržišni sistem osnova za istinski slobodan poredak, jer je ekonomska sloboda bitan preduslov za političku slobodu.

4.2. Specifična pozicija nerazvijenih zemalja u globalnoj svjetskoj privredi

Primjetno je da su zemlje u razvoju sve više uključene u savremene tokove u svjetskoj privredi, kako bi adekvatno reagovale na promjene u svjetskom okruženju. Primetna je kratkoročna dimenzija koja podrazumijeva ostvarivanje što boljih rezultata u međunarodnoj trgovini, polazeći od datog privrednog ambijenta i uključivanja u međunarodnu trgovinu u onim privrednim segmentima u kojima se najuspješnije dopunjuju lokalna uspješnost, korišćenje domaćih resursa i visoka vrijednost razmjene sa inostranstvom. Proces poboljšanja starih i postizanje novih konkurentskih prednosti neće biti jednostavan. Pored toga što je potrebno pažljivo otvarati svoja tržišta transnacionalnim kompanijama i drugim preduzećima iz razvijenih zemalja, treba preduzeti čitav niz aktivnosti, od kojih su najznačajnije²⁶:

- u većoj mjeri koristiti lokalne resurse i potencijale koji mogu značajno da se valorizuju na svjetskom tržištu;
- znalački koristiti prazne prostore u industrijskoj strukturi razvijenih zemalja u vezi sa primjenom visokih tehnologija;
- restrukturiranje postojećih privrednih i neprivrednih djelatnosti radi povećanja njihove informacione intenzivnosti, kako bi postale konkurentne u međunarodnim trgovinskim transakcijama;
- bogaćenje privredne strukture industrijskim i uslužnim djelatnostima koje su u vezi sa korišćenjem informacionih tehnologija.

Uključivanje zemalja i njihovi ciljevi u razvoju u svjetske tokove nijesu sporni i predstavljaju veliki izazov i složen proces. Zato je bitan pragmatičan odnos u cilju kreiranja kako sopstvenog tipa tržišne privrede, tako i uključivanje u svjetske ekonomske odnose. Dobro odmjerena strategija treba da smanji troškove i da povećava koristi od tog uključivanja na dugi rok.

Ključne komponente strategije, za koju smatramo da može da omogući ostvarivanje osnovnih ciljeva nacionalnog razvoja zemalja u razvoju, bile bi sljedeće:²⁷

- integrisanje u svjetske ekonomske tokove;
- strukturna transformacija koja pretpostavlja, u prvom redu, ujednačavanje uslova konkurencije, ukidanje privilegija i subvencija kojim su zaštićena i očuvana neefikasna preduzeća;
- poboljšanje investicione klime sa svim institucionalnim poboljšanjima koja će omogućiti da se promijene pravci tokova kapitala i veći priliv stranih direktnih investicija;
- jačanje uloge države, prije svega u pogledu uspostavljanja institucionalnog ambijenta tržišne privrede i garantovanja zakonitosti i pravnog poretka;
- socijalna politika, orijentisana na podršku bržeg sprovođenja strukturnih transformacija.

Od stepena ostvarenosti navedenih komponenti zavisi i tempo postizanja najbitnijih institucionalnih i strukturnih promjena.

²⁶ Mitrović, B.,: *Globalizacija i zemlje u tranziciji*, Ekonomske teme, br. 2., Niš, 2003, str. 119.

²⁷ Leković, V.,: *Protivurečnosti državnog upravljanja u uslovima globalizacije*, Ekonomske teme, br. 1-2., Niš, 2006, str. 74.

Očigledno je da se šansa za zemlje u razvoju nalazi u rekonstrukciji privrednog ambijenta, uz povećanje konkurentnosti postojećih privrednih potencijala. Zbog svega toga, država ima značajnu ulogu u podizanju nivoa konkurentnosti i ubrzanja ekonomskog rasta. Ona mora podstaći ona preduzeća čiji proizvodi mogu pronaći mjesto na svjetskom tržištu raznim stimulativnim mjerama kao što su:²⁸ kreditiranje izvoza, poreske olakšice i otvaranje kreditnih linija za kupovinu moderne tehnologije.

4.3. Liberalizacija i njene posljedice na konkurentnost zemalja u razvoju

Pojmovno, liberalizacija podrazumijeva ukidanje miješanja države u funkcionisanje tržišta (finansijskih tržišta, tržišta kapitala), kao i uklanjanje barijera za slobodnu trgovinu. Stoga liberalizacija ima veliku podršku u ekonomski razvijenim državama. Međutim, liberalizacija trgovine sprovedena u mnogim zemljama u razvoju, govori o tome zašto je tako jako bila osporavana.

Primetno je da je „MMF u mnogim zemljama stvari učinio gorim, zato što su njegovi strogi programi često iziskivali tako visoke kamatne stope - nekad iznad 20%, nekad iznad 50%, a nekad i iznad 100% - da bi stvaranje poslova i preduzeća bilo nemoguće, čak i u dobrom ekonomskom okruženju kakvo je u Sjedinjenim Državama. Znači, kapital potreban za rast je postao jednostavno suviše skup²⁹”.

Istočno-azijske zemlje su postepeno otvarale svoja tržišta prema svijetu. Ove zemlje su koristile proces liberalizacije kako bi povećale i proširile svoj izvoz i na osnovu toga ostvarile brži rast.

Istkustva pokazuju da se vrlo često liberalizacijom trgovine ne ostvaruje planirana zaposlenost, već ona dovodi do povećanja nezaposlenosti. To je i razlog što ta politika izaziva snažan otpor. „Zapadne zemlje su podržavale liberalizaciju trgovine za one proizvode koje su izvozile, ali su u isto vrijeme nastavile da štite one sektore u kojima bi konkurencija iz zemalja u razvoju mogla da ugrozi njihove privrede“³⁰.

Liberalizacija apsolutno odgovara samo najrazvijenijim, jer su u poziciji da u datom trenutku i drugačije postupe. „Tako su SAD 1999. godine otpočele tihi trgovinski rat sa Evropskom unijom u vezi prometa poljoprivrednih proizvoda. On se dogodio zbog zabrane uvoza proizvoda genetskog inženjeringa u Evropsku uniju. Odgovor SAD je bio uvođenje carina od 100% na uvoz poljoprivrednih proizvoda iz Evropske unije u SAD. Ta odluka je u potpunoj suprotnosti sa stavovima STO što sebi mogu da priušte samo SAD”.³¹ „MMF, dokazujući prednosti liberalizacije tržišta kapitala, se rukovodi rezonovanjem da su slobodna tržišta efikasnija, a da veća efikasnost dozvoljava brži rast. On dalje kaže, da bez liberalizacije, zemlje ne bi mogle da privuku strani kapital, a posebno strane direktne investicije“.³²

Stoga, možemo reći da liberalizacija, kada je preduzeta prije vremena, povećava nestabilnost u zemlji. Ona nije samo loša za ekonomski rast i razvoj, već troškovi liberalizacije u mnogo većoj mjeri pogađaju nerazvijene.

4.4. Konkurentnost u uslovima neoliberalizacije

Skoro sve države, a posebno nerazvijene, podvrgnute su programu za strukturno prilagođavanje, koji obuhvata široku skalu zahtjeva:³³

- masovna privatizacija i deregulacija;
- ukidanje uvoznih tarifa, kao zaštitnog bedema za domaću industriju;
- ukidanje kontrole nad stranim investicijama, što popločava put ka dominaciji strane nad domaćom industrijom;
- snižavanje poreza na dohodak korporacija;
- eliminisanje kontrole cijena i uvođenje kontrole nadnica;
- drastična redukcija izdataka za socijalnu i zdravstvenu zaštitu.

Evidentan je program kojim se transnacionalni kapital oslobađa stega državne kontrole i kreće u planetarno osvajanje. Takođe je očigledno da nadnacionalne institucije slamaju nacionalne protekcionističke barijere. Tako neoliberalizam predstavlja moćno sredstvo vrlo ubrzanog ritma globalizacije, omogućava stvaranje vrlo guste mreže međuzavisnosti i nezadrživog uspona nadnacionalnih institucija.

Danas su transnacionalne korporacije umrežile svijet i na svjetskom tržištu stvaraju monopole koji karakterišu globalnu ekonomiju. One danas dominiraju u svjetskoj ekonomiji. Njihova moć je velika i to ne samo ekonomska,

²⁸ Ibidem , str. 174

²⁹ Stiglic, DŽ.,: *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd: SBM-h, 2004, str. 73

³⁰ Isto , str. 74

³¹ Todorović, M.,: *Konkurencija na svetskom tržištu u uslovima globalizacije*, Ekonomske teme, br. 1., Niš, 2001, str.85

³² Kolodko, G.,: *Globalizacija i sblizenie urovneŭ ekonomičeskogo razvitija*, No. 10. Moskva, str.20.

³³ Mander, J., Goldsmith, E.,: *The Against the Global Economy, and For a Turn Toward the Local*, San Francisco: Sierra Club Books. , 1996, str. 16.

već i politička, ideološka i kulturna. Transnacionalne korporacije se pojavljuju kao velika sila zahvaljujući svojoj akumuliranoj ekonomskoj moći.

Strateški značaj internacionalizacije praktično potvrđuju najveće svjetske trgovinske kompanije, koje posluju u velikom broju različitih zemlja svijeta, ostvarujući, pri tome, visoke stope rasta. Na ovo posebno ukazuju rezultati istraživanja revizorsko-konsultantske kuće Deloitte, koja svake godine objavljuje listu najvećih trgovinskih kompanija u svijetu, posmatrano po obimu prodaje. Tako u 2013. godini, ukupan promet 250 najvećih svjetskih trgovinskih kompanija iznosio je 4,29 triliona dolara (4.290.000.000.000 \$), što je oko 6.12% svjetskog bruto proizvoda.³⁴

Tabela 1. Deset najkonkurentnijih kompanija u svijetu, prema veličini ostvarenog prometa

Red.br.	Naziv kompanije	Država iz koje potiče	Prodaja u 2017. (u mil. \$)
1	Wal-Mart	SAD	469,162
2	Tesco	Velika Britanija	101,269
3.	Costco	SAD	99,137
4	Carrefour	Francuska	98,757
5	Kroger	SAD	95,751
6	Schwarz	Nemačka	87,236
7	Metro	Nemačka	85,832
8	The Home Deport	SAD	74,754
9	Aldi	Nemačka	73,035
10	Target	SAD	71,960

Izvor: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Kenya/Local%20Assets/Documents/CB_Global-Powers-of-Retailing-2018.pdf

Iz tabele vidimo da je najveća svjetska kompanija američki trgovinski lanac *Wal-Mart*, koji je tokom 2013. godine, poslujući u 28 zemalja svijeta, ostvario ukupan prihod od 469 milijardi i 162 milona dolara, što predstavlja 11% prometa svih 250 vodećih svjetskih trgovinskih kompanija.

4.5. Program za razvoj međunarodne trgovine

Na ideju Svjetske trgovinske organizacije razvijen je program pomoći za razvoj međunarodne trgovine kao dio zvanične pomoći za razvoj, fokusiran na trgovinu. Cilj je izgradnja trgovinskih kapaciteta i transportnih infrastruktura u mnogim zemljama u razvoju.

4.5.1. Pojam i kategorije pomoći za razvoj međunarodne trgovine

Najopštije, pomoć za razvoj međunarodne trgovine može se definisati kao „pomoć namijenjena zemljama u razvoju, posebno najmanje razvijenim zemljama, da izgrade kapacitet i infrastrukturu za međunarodnu trgovinu kako bi iskoristile proces liberalizacije međunarodnog trgovinskog režima”³⁵. Štiglic ovu pomoć definiše kao „razvojne finansije koje se kreću od bogatih zemalja ka siromašnim u cilju unaprjeđenja svjetskog trgovinskog sistema”.³⁶ U osnovi, ovaj program pomoći podrazumijeva davanje finansijske pomoći zemljama u razvoju, od strane razvijenih

³⁴ Global Powers of Retailing, 2014.; dostupno na: http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Kenya/Local%20Assets/Documents/CB_Global-Powers-of-Retailing-2015.pdf, pristup sajtu 20.10.2018.

³⁵ WTO, Internet, www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/a4t_e/aid4trade_e.htm,

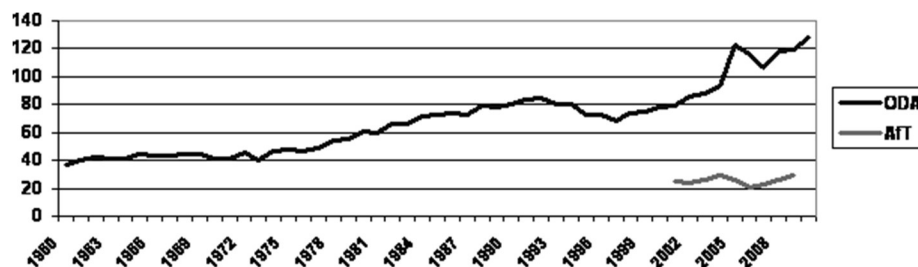
³⁶ WTO, Internet, www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/a4t_e/aid4trade_e.htm,

zemalja, u cilju izgradnje kapaciteta i infrastrukture za njihovo što uspješnije i potpunije uključenje u svjetski trgovinski sistem.

Program pomoći za razvoj međunarodne trgovine je pokrenut pod okriljem Svjetske trgovinske organizacije, na Ministarskoj konferenciji ove organizacije održanoj u Hong Kongu 2005. godine. U Ministarskoj deklaraciji se jasno predviđa da „pomoć za razvoj međunarodne trgovine ima za cilj da pomogne zemljama u razvoju, posebno najmanje razvijenim zemljama, da razviju svoj kapacitet ponude i infrastrukturu vezanu za međunarodnu trgovinu, što im je neophodno da bi primjenile i iskoristile sporazume Svjetske trgovinske organizacije i šire, da bi razvile svoju spoljnu trgovinu”. U cilju sprovođenja zadataka vezanih za realizaciju programa pomoći za razvoj međunarodne trgovine, u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji osnovana je Radna grupa za pomoć za razvoj međunarodne trgovine (WTO Task Force on Aid for Trade).

Ali ne treba nikako misliti da je za sprovođenje pomoći za razvoj međunarodne trgovine osnovan neki poseban fond iz koga se finansiraju ove aktivnosti, već se finansijska sredstva koriste iz Zvanične pomoći za razvoj (Official Development Assistance – ODA), samo se iz drugih namjena preusmjeravaju za potrebe međunarodne trgovine. Zvanična pomoć za razvoj je nastala još osamdesetih godina 20. vijeka na inicijativu zemalja u razvoju u sklopu projekta Novog međunarodnog ekonomskog poretka. Naime, ideja je bila da, pošto zemlje u razvoju nisu sposobne da pariraju razvijenim zemljama u međunarodnoj trgovini, i da nisu dovoljno konkurentne na svjetskom tržištu, treba da primaju godišnju pomoć iz zvaničnih, državnih, izvora koje bi davale najrazvijenije zemlje. Ova pomoć predstavlja kretanje zvaničnog kapitala sa komponentom do 25% bespovratne pomoći. Predviđeno je da razvijene zemlje treba da izdvajaju 0,7% od svog godišnjeg bruto domaćeg proizvoda (GDP) i da ga kao pomoć upućuju zemljama u razvoju. Iako je ovaj program pomoći zaživeo, rijetke su zemlje koje su se približile ispunjenju ovog postavljenog cilja. Najviše su relativno za pomoć izdvajali Japan i Švedska. Budući da glavna sredstva dolaze od razvijenih zemalja programom Zvanične pomoći za razvoj administrira Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj (OECD).

Slika 1. Ukupna sredstva za Zvaničnu pomoć za razvoj (ODA) i za program za razvoj trgovine (AfT) u milijardama USD (stalni dolaru iz 2009)

Izvor: OECD, podaci za ODA – OECD Website, Internet, <http://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode=ODA%5FDONOR>; podaci za AfT - OECD-DAC, Aid activities database (CRS), StatLink, Internet, <http://dx.doi.org/10.1787/888932446626>, pristupljeno 01/02/2012.

Primjetno je da se godinama udeo pomoći za razvoj međunarodne trgovine kreće između 20% i 25% od ukupne Zvanične pomoći za razvoj.³⁷ Iz podataka za 2009. godinu izraženog u dolarima, zemlje za razvoj međunarodne trgovine izdvajaju oko 30 milijardi dolara godišnje.

4.5.2. Značaj pomoći za razvoj međunarodne trgovine u svijetu

Zemlje donatori su razvijene zemlje, i one pomoć pružaju ili na bilateralnoj osnovi, direktno zemljama korisnicima, ili na multilateralnoj osnovi, kada se pomoć upućuje preko međunarodnih organizacija. Zemlje korisnici (beneficiaries) su zemlje u razvoju. Kada se prikupljaju informacije o finansijskim sredstvima namijenjenim pomoći za međunarodnu trgovinu, treba imati u vidu sljedeće kategorije:

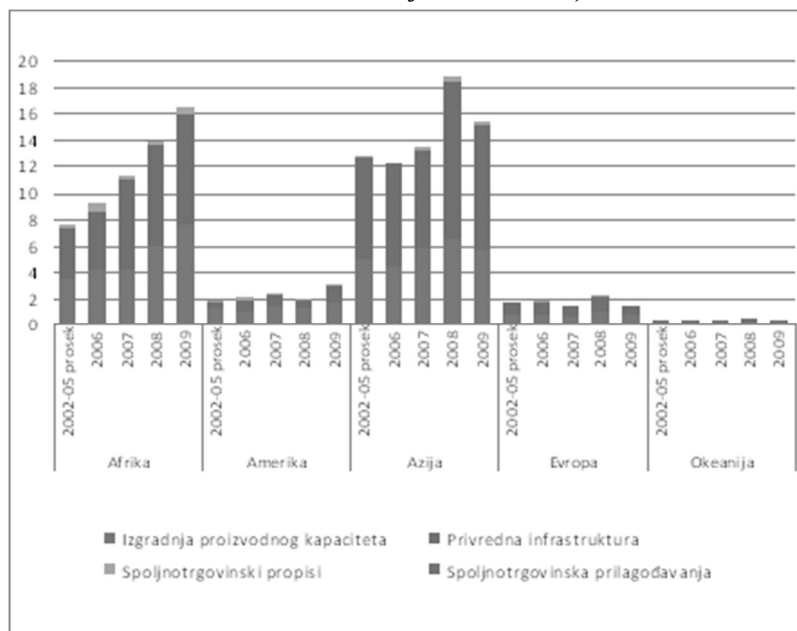
- obećanje da će se donirati određena sredstva, što predstava političku najavu zemlje donatora bez pravne obaveze da se sredstva isplate;
- izdvajanje sredstava za pomoć
- (commitment) predstavlja pravnu obavezu zemlje donatora koja mora biti praćena obezbjeđenjem potrebnih finansijskih sredstava;

³⁷ Нведено према: OECD Website, Internet, <http://stats.oecd.org/index.aspx?datasetcode=ODA%5FDONOR>, приступ сајту 21.10.2018.

- isplata pomoći (disbursement) koja predstavlja doznačavanje sredstava zemlji korisniku pomoći za razvoj međunarodne trgovine.

Korisnici pomoći za razvoj međunarodne trgovine su, kao što smo naglasili, zemlje u razvoju. Najveći dio izdvojene pomoći ide u zemlje u razvoju u Africi i Aziji, budući da su te zemlje identifikovane kao subjekti međunarodne trgovine sa najvećim problemima u integraciji u svjetsku privredu. U periodu svjetske ekonomske krize, 2009. godine, zabeležen je pad pomoći za razvoj međunarodne trgovine, osim u slučaju Afrike.

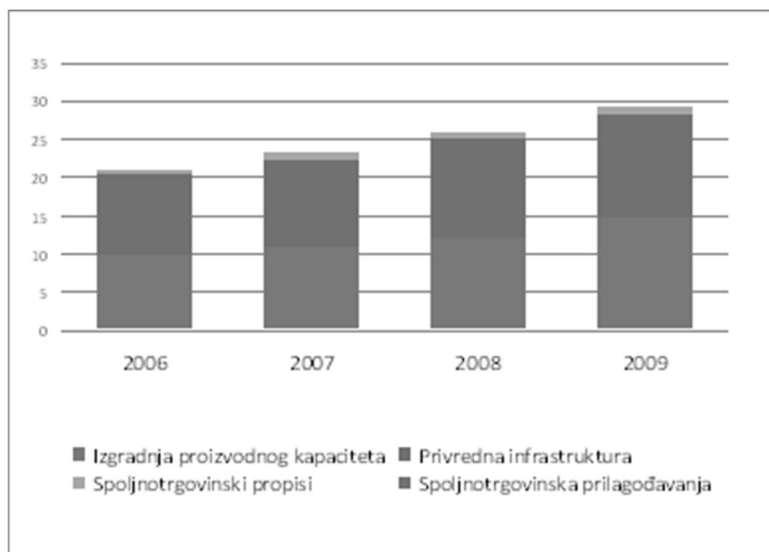
Slika 2. Struktura pomoći za razvoj međunarodne trgovine po kontinentima u milionima USD (u stalnim cijenama iz 2009)

Izvor: OECD and WTO, *Aid for Trade at a Glance 2011: Showing Results*, Paris and Geneva, 2011, Figure 2.5, p.16

Očigledno je da se sredstva uvećavaju i dinamično rastu i da je iznos u preiodu od 2006. do 2009. narastao sa nivoa od 20 milijardi na nivo od 30 milijardi USD,

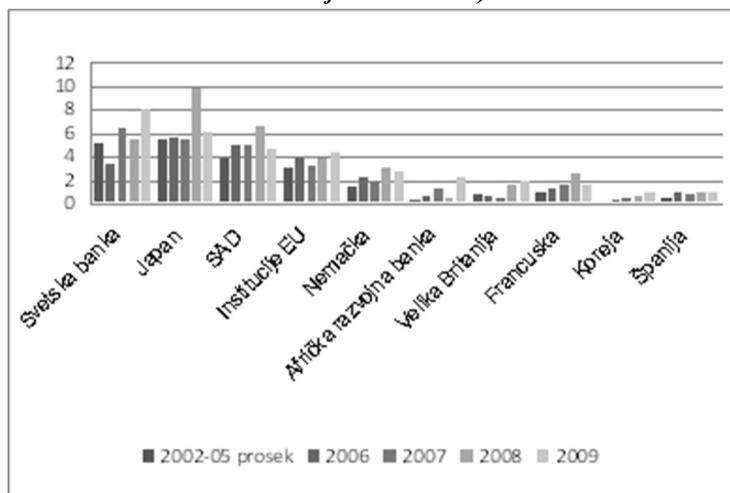
Slika 3. Uplaćena sredstva u periodu 2006-2009. godine u milionima USD

Izvor: OECD, DAC, *Aid Activities Database*, Internet, StatLink, <http://dx.doi.org/10.1787/888932446094>, pristupljeno 01/02/2012.

Najveći donatori ovog programa tokom 2008 i 2009. godine su SAD, Japan i Institucije Evropske unije.

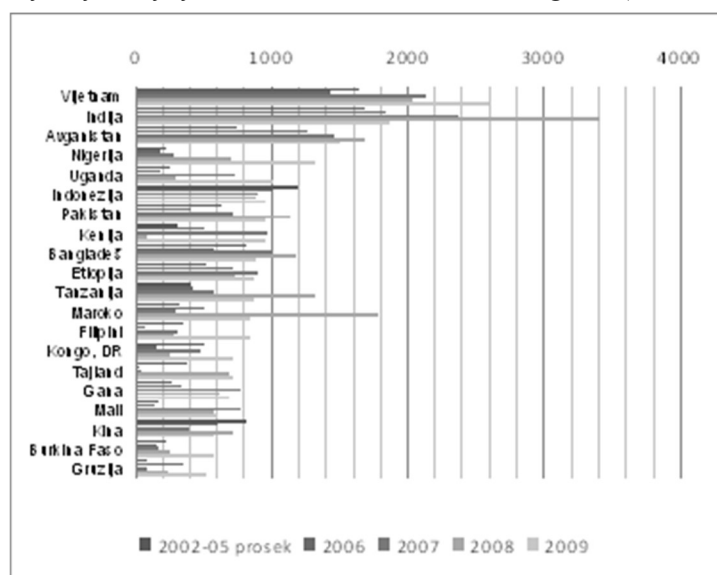
Slika 4. Lista prvih 10 donatora Programa pomoći za razvoj međunarodne trgovine 2009. godine (u milijardama USD)

Izvor: OECD/WTO, *Aid for Trade at a Glance 2011: Showing Results*, OECD/WTO, 2011, Figure 2.7, p. 53.

Od početka primjene ovog programa najveći primaoci sredstava su uglavnom zemlje Azije i Afrike. Čak je oko 55% pomoći bilo usmjereno na prvih 20 najvećih primaoca pomoći.³⁸

Slika 5. Zemlje najznačajniji korisnici sredstava, 2002-2009. godine(u mil. USD, stalni dolari 2009)

Izvor: OECD/WTO, *Aid for Trade at a Glance 2011: Showing Results*, OECD/WTO, 2011, Figure 2.6, p. 52.

5. ZAKLJUČAK

Argumenti koji su dijelom navedeni i u ovom radu ukazuju da sadašnji tok ovog procesa dovodi do produbljivanja nejednakosti, čemu svoj doprinos svakako daje i liberalizacija svjetske trgovine. To, naravno, ne znači da taj proces treba zaustaviti jer bi to bilo pogubno. Jačanje protekcionizma na način, koji bi doveo do zatvaranja zemalja ili odustajanja od ekonomskih integracija, usporio bi razvoj svjetske privrede. Ono što je potrebno omogućiti zemljama

³⁸OECD/WTO, *Aid for Trade at a Glance 2011: Showing Results*, loc. cit., p.59.

u razvoju, pogotovo onim najsiromašnijim, jeste da, uz saradnju sa međunarodnim institucijama, a ne nametanjem gotovih rešenja, pronađu svoj put razvoja koji će im omogućiti da što prije otvore svoja tržišta i iskoriste prednosti uključivanja u međunarodne trgovinske tokove. Slobodna trgovina zaista ima mnogo prednosti, ali kada se odvija između partnera koji su na uporedivom nivou ekonomske razvijenosti. Uostalom, istorija međunarodnih trgovinskih odnosa ukazuje i da su sadašnje visoko razvijene zemlje u prvim fazama svog razvoja koristile određene protekcionističke mjere dok nisu dostigle neophodan nivo razvijenosti koji im je omogućio ravnopravnije uključivanje u svjetske trgovinske tokove.

LITERATURA

- Cvetković P. (2010). *Uvod u pravo Svetske trgovinske organizacije*, Punta, Niš.
- Fallows, J. (2003). *How the World Works*, The Atlantic Monthly.
- (2014). *Global Powers of Retailing*,
- Held, D. (1997). *Demokratija i globalni poredak*, Filip Višnjić, Beograd.
- Leković, V. (n.d.). *Protivrečnosti državnog upravljanja u uslovima globalizacije*, Ekonomske teme, br.
- Mander, J., & Goldsmith, E. (1996). *The Against the Global Economy, and For a Turn Toward the Local*, San Francisko: Sierra Club Books.
- Milanović, B. (2007). *Dva lica globalizacije*, Arhipelag, Beograd, 2007.
- Mitrović, B. (2003). *Globalizacija i zemlje u tranziciji*, Ekonomske teme, br. 2., Niš.
- Stiglic, DŽ., (2004). *Protivrečnosti globalizacije*, Beograd: SBM-h.
- Todorović, M. (2001). *Konkurencija na svetskom tržištu u uslovima globalizacije*, Ekonomske teme, br. 1., Niš,
- WTO, Internet, www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/a4t_e/aid4trade_e.htm,
- WTO, Internet, www.wto.org/english/tratop_e/devel_e/a4t_e/aid4trade_e.htm,4OECD/WTO, *Aid for Trade at a Glance 2011: Showing Results*, loc. cit.